

HOGYAN LÁTSZIK KATALÓNIA?

(körkérdés)

A 2017-ben erőteljesen előtérbe kerülő katalán függetlenedés kérdése elsősorban politikai és jogi problémákat vetett föl mind Spanyolországban, mind az Európai Unióban és nem utolsósorban Magyarországon is. A függetlenedés demokratikus kereteket megőrző vagy éppen feszegető törekvései a legkülönbözőbb mediatizált értelmezéseket születtek, azonban talán nem állunk távol a valóságtól, ha összességében az értetlenség és a bizonytalankodás attitűdjével jellemezzük a magyar fogadtatást. A Szépirodalmi Figyelő tanulmányrovata arra tesz kísérletet, hogy a felkért szerzők szövegei révén körüljárja a katalán identitás irodalmi, nyelvi és művelődéstörténeti vonatkozásait, és mindezt kiegészítendő, továbbá a politikai mellett a kulturális és társadalmi hangsúlyokat erősítendő, körkérdésben fordul több kulturális területen dolgozó, kutató vagy oktató szakember felé, mintegy azzal a kérdéssel, hogyan látszik innen Kelet-Közép-Európából a katalán függetlenedési törekvés, és miként értékelhetők azok a magyar vagy nemzetközi reakciók, melyek időközben e kapcsán megszülettek.

Lénárt András

Gondolatok a katalán kérdésről

A katalán függetlenedési törekvések 2017-ben a nemzetközi híradások fókuszába kerültek. A legtöbb külföldi, köztük a magyar reakció is elsősorban azt a kérdést járja körül, hogy Katalóniának van-e joga és alapja a teljes függetlenségre (ezt mi nem dönthetjük el), és alkotmányos-e ez a törekvés (a jelenlegi spanyol alkotmányt tekintve természetesen nem az); mindez persze ennél jóval bonyolultabb kérdés. A társadalmi mozgalmak megtették, ami tőlük telt, a jövőben politikai alkuk döntik majd el, hogy közjogilag mi lesz Katalónia szerepe Spanyolországban és az Európai Unión belül és/vagy kívül. Úgy gondolom, hogy nekünk, származásunkat tekintve kívülállóknak, nem tisztünk állást foglalni abban, mi is lehetne a legideálisabb megoldás. Minden forgatókönyvre szép számmal sorjáznak a pró és kontra érvek, amelyeket szakértőként lehet (és kell is) elemeznünk és értékelnünk, de ítéletet mondani talán

nem áll jogunkban. Az elmúlt hónapokban többen is publikáltunk a kérdéshez kapcsolódó történelmi, kulturális, gazdasági vagy éppen jogi megközelítésű tanulmányokat és cikkeket magyar folyóiratokban és egyéb médiafelületeken, hogy megvilágíthassuk a tárgykör minden lehetséges oldalát. Valamelyest közelebb kerültünk tehát a válaszhoz, miközben mégis tisztos távolságban maradtunk.

A katalán kulturális *Újjászületés (Renaixença)* a 19. század végétől kapott új erőre, ettől kezdve a katalanizmus markáns jelenlétet mutat Spanyolországban, később pedig annak határain kívül is. A 20. század viszontagságai szükségszerűen megerősítették az öntudatot: míg az 1931-ben kikiáltott Második Köztársaság során minden jel arra utalt, hogy szélesedő autonómiára és önkifejezésre lesz lehetőségük, addig a spanyol polgárháború következményeként felálló Franco-diktatúra (1939–1975) soha nem látott elnyomással sújtotta Katalóniát. Előbb a központosításra törekvő spanyol nacionalizmus és nemzeti katolicizmus terrorja, majd az élet minden területére kiterjedő, a nemzetiségeket érintő tiltás fenyegette a katalán kultúra létét, ugyanakkor a földalatti mozgalmak tevékenysége, később pedig az évek előrehaladtával enyhülő szigor ébren tartotta a katalanizmus lényegét. A diktátor halálát követő demokratikus átmenet és az akkor született, ma is érvényes alkotmány széles körű autonómiát biztosít Katalóniának, szélesebbet, mint más autonóm közösségeknek. A 21. században azonban a történelmi és kulturális érvek mellett felerősödtek a (korábban is meglévő, de kevésbé hangsúlyos) gazdasági indokok, amelyek előbb csak kiterjedtebb autonómiát követeltek, mostanra pedig már teljes függetlenséget igényelnek. Az elmúlt évszázadok során felgyülemlett sérelmek így robbanásközeli állapotba kerültek.

De miért is érdekeljen minket egyáltalán a távoli Katalónia? A kutatóknak megvan erre a saját, szubjektív válaszuk, számukra a vizsgált témáik adják az igazolást. Mindenki mást pedig talán azért (is) érdekelhet, mert Katalónia közel áll hozzánk. A magyar–katalán kapcsolatok története közel ezer évre nyúlik vissza, a dinasztikus összefonódásoktól a kulturális relációkig, ennek szakirodalma már magyar nyelven is elég bőséges, nem beszélve a katalán irodalomról. A katalán nyelv, kultúra és történelem oktatása jelen van a magyar egyetemi oktatásban és kutatásban, elsősorban a budapesti és szegedi hispanisztikai központokban, az egyes kutatókat – így e sorok íróját is – pedig szoros és gyümölcsöző szakmai és baráti kapcsolatok fűzik katalán kollégáikhoz. Barcelona kedvelt turisztikai célpont a magyarok számára is, a különböző katalán

kulturális, művészeti és gasztronómiai kincsek világszerte ismertek. És nem feledkezhetünk el az 50. születésnapját ünneplő, elsősorban a sci-fi és horrorfilmekre koncentráló, világszerte kultikussá vált Sitges Nemzetközi Filmfesztiválról sem, ahol – legújabb fejleményként – 2017 októberében Mundruczó Kornél *Jupiter holdja* című filmje három elismerést (fődíj, rendezői különdíj, legjobb effektek díja) is kiérdemelt.

Bármi is lesz a folyamat vége, a már ismert és a még felfejtés előtt álló szálak továbbra is összekötik Katalóniát a világ többi részével, így Magyarországgal is.

Markó Béla
A katalán titok

Azt hittem régebb, hogy értjük a katalánokat. Természetesnek láttam, hogy az önállóságukat veszített, önállóságra törekvő közösségek, katalánok, baszkok, dél-tiroliak, finnországi svédek, belgiumi németek vagy erdélyi magyarok egyformán gondolkodnak. Hasonló bú, hasonló öröm, mondhatnánk, és ebben talán van is valamennyi igazság. Mégis azt kell tapasztalnom, nehéz értelmeznünk a katalán politikát, és még nehezebb innen, Erdélyből megértenünk a katalán kultúrát. Nem azért, mert a transzszilván hegyi levegő netán nehezen keveredne a katalán tengerpart sós párájával. Azt nem könnyű megmagyarázni, mi a titka, hogy a modern idők olyan élenjáró művészeit adta az európai kultúrának a politikailag, közigazgatásilag régóta „frusztrált” Katalónia, mint Gaudí, Dalí vagy Miró, és a nem katalán, de Barcelonában tanult Picasso is nyugodtan ide sorolható. Úgy tűnik, hogy az újabb történelmükben – akár csak mi – sok kudarcot megélt katalánok nem félnek – tőlünk eltérően – a változástól, és nem gondolják, hogy a modernitás együtt jár az identitásvesztéssel. Éppen ellenkezőleg, Salvador Dalí patetikus cinizmusa, így kell mondanom, tulajdonképpen egy lehetséges kulturális stratégiát kínál minden többé-kevésbé jogfosztott közösségnek, bár kötve hiszem, hogy ezt ő vagy még azelőtt Gaudí valamilyen formában alkotói krédóként megfogalmazták volna. Nincs is erre szükség. De mindenképpen sikeresnek bizonyult ez az előremenekülés, legalábbis az építészetben és képzőművészetben. Miközben a tradíciótól sem szakadtak el, ma is él a folklór még Barcelona utcáin is.

Nem igazán tudjuk értelmezni a katalán politikát sem, ez jól megmutatkozott a függetlenségi népszavazás utáni zavart, zavarodott nyilat-

kozatokban. Igen, olyan ez a vergődő Katalónia, mint az egyszeri állatorvosi ló: mindenféle politikai betegség megszemlélhető rajta (holott a katalán kultúra, ahogy mondani szokás, „csattan ki az egészségtől”). Ilyenek voltak a kelet-közép-európai reakciók is, ki erről, ki arról a betegségről beszélt, de az egészet – az alapvető európai dilemmát – elég kevesen vették észre. Mi, erdélyiek sem. Szó esett arról, hogy nincsen analógia, hiszen mi „csak” autonómiát akarunk, nem elszakadást, és szóba került, nem véletlenül, a mai európai politikusok veszedelmes vonzódása a demagógiához, aminek a katalán elnök is áldozatául esett (ugyanis meghirdetett egy népszerű programot, de nyilvánvalóan fogalma sem volt arról, hogy ezt miképpen lehet kivitelezni, és hogy egyáltalán mi következhet egy eredményes népszavazás után). Elhangzottak érzelmes rokonszenvennyilatkozatok vagy hűvös államjogi fejtegetések egyaránt. Ám a katalán alternatíva nemcsak a katalánokat, nem is csak az Európában sokfelé megoldatlan kisebbségi problémákat érinti, hanem magát az egységes európai konstrukciót. Ma egész Európa azzal a kérdéssel szembesül, hogy lehet-e úgy működtetni egy határok nélküli közös Uniót, hogy közben a nyelvi-nemzeti identitások ne csonkuljanak. Nos, tagadhatatlan, hogy csonkulni jó esetben talán nem fognak ezek az identitások egy európai szövetségben, de óhatatlanul változnak majd valamennyit. A jó válasz erre a kérdésre nem a nemzetállami eszme feltámasztása, mert ez együtt jár a gyűlölködő nacionalizmusok felélesztésével is, hanem olyan sokszínű mozaik-Európa kialakítása, ahol minden nemzet és minden kisebbségi közösség szabadon érvényesítheti a saját kulturális törekvéseit. Nem államjogi kifogásokat, hanem a közös európai konstrukciót érintő fenntartásokat lehet felhozni a katalán függetlenségi szándékokkal szemben, mivel szinte feloldhatatlan az ellentmondás, hogy miközben egységesülnünk kellene, éppen esünk szét. Csakhogy olyan államokból sem épülhet fel egy tartós európai jövő, amelyek gumibottal verik szét polgáraik vagy közösségeik identitárius törekvéseit, illetve nem kínálnak saját közigazgatási kereteiken belül élhető autonómiát azoknak, akik ezt igénylik is és működtetni is tudnák. Lám, már-már azt mondom én is, hogy ebben a katalán történetben mindenkinek igaza van, de amikor mindenkinek igaza van, akkor előbb-utóbb senkinek sem lesz igaza, és ezt a vesztes-vesztes játszmat kellene valahogy abbahagyni. A politika ebben a pillanatban vajmi kevés fogózót nyújt egy ilyen fordulathoz, valljuk be őszintén.

De a kultúra igenis minta lehetne. A katalán kultúra mindenképpen. Hiszen a Francót támogató német és olasz repülőgépek által 1938-ban szétbombázott Barcelona, ahol az ostromnak sok ezer halottja volt

(Szép Ernő is elsiratta őket, és nem tudhatta, legfeljebb csak sejtette, hogy mi jön hamarosan Európa-szerte, sőt, mindenütt a világon), azóta újjáépült, beleértve a romokban heverő Ramblát is. Katalónia elveszítette akkor az autonómiáját, aztán 1977-ben visszanyerte, de az utóbbi években Madrid ismét megnyirbálta a katalán kormány hatásköreit. A művészek viszont tették a dolgukat közben, jó időben, rossz időben, folyamatosan. Nem is akárhogyan. Ebben legalább egyetérthetünk mindannyian, bármit is gondoljunk népszavazásról, függetlenségről, autonómiáról.

Nemes Krisztina
Miért akar függetlenedni Katalónia?

A közelmúlt politikai eseményeinek tükrében bizonyára sokakban felmerül a kérdés, hogy „Miért akarnak függetlenedni a katalánok?” Pár évtizeddel korábban ez a kérdés még úgy hangzott volna, hogy „Kik is azok a katalánok?” Úgy gondolom, ez a változás azt bizonyítja, hogy ennek az ország nélküli nemzetnek a marketingstratégiája jól működik, s kezd kirajzolódni Európa gondolati terében Katalónia képe. Franco tábornok nemzeti katolikus ideológiával egybeforrasztott Una Grande y Libre, vagyis Egységes, Nagy és Szabad Spanyolországát kívülről a torreadorok és a flamencotáncosok jelenítették meg a nemzetközi köztudatban. A demokratikus átmenet, vagyis a Franco halálát követő inkább politikai, mint gazdasági átrendeződés során az addig egységes ország 17 autonóm közösségre bomlott, amelyek közül a magyar hírekben leginkább Baszkföld szerepelt a terroristái révén. Talán Aragónia tartománya hangozhatott még ismerősen a történelemben járatos magyaroknak, akik vizsgákra készülve megtanulták, hogy Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella királyházasságával és a két történelmi királyság egyesülésével jött létre az egységes Spanyol Monarchia. Talán a mi igazságos Mátyás királyunk feleségének, Beatrixnak a nevéből is rémlett az Aragóniai jelző. De hol volt Katalónia?

Katalónia Nagy Károly birodalmának a déli mezsgyéje volt, mely a keresztény Európát elválasztotta a mór fennhatóság alatt álló egykori Hispániától. Ez a Marca Hispanica később önállósodott, és a 9. században kivált a Frank Birodalomból. A kis katalán grófságok az egykori görög emporion és föníciai kikötő, s a római időkben is jelentős város, Barcelona örgrófjának vezetésével egyesültek, majd amikor a szomszéd királyság, Aragónia trónja megüresedett, a barcelonai örgróf elvette

feleségül az aragón királylányt, és a két történelmi terület a 12. században Aragón Királyság néven egyesült. Megtartotta azonban mindegyik a maga törvényeit, nyelvét, és amikor közös hadivállalkozásban a móroktól visszahódították Valenciát és a Baleár-szigeteket a 13. században, akkor ezek is külön politikai entitásként kapcsolódtak az Aragón Koronához, miközben területüket a mór lakosság mellett katalán és aragón telepesek foglalták el. Mindegyik területnek külön parlamentje volt, s közös dolgaikat csak királyuk személye kötötte össze. Ez a területi, nyelvi, jogrendbeli különbség Kasztília és Aragónia egyesülése után is megmaradt, eltörlésére pl. a katalán jogrend teljes, és a katalán nyelv hivatalos használatának részleges, királyi rendeletekkel történő tiltása a 18. században történt, mégpedig a spanyol örökösödési háború után a spanyol trónra került Bourbonok által. Ez a század paradox módon a katalán ipar fejlődésének látványosan sikeres korszaka is. Mint a történész mondja, „a katalánok a munkába menekültek”, a Barcelonába 1714. szeptember 11-én, egyévi ostrom után bemasírozó győztesek csodálkozva jegyezték fel, hogy az elkeseredetten, utolsóig védekező városban, a romok közt a katalán boltok kinyitottak. Ami ezután következett, az a katalán gazdaság kiépülésének a százada, mely az amerikai gyarmatokról importált gyapotra alapozva építette ki pamutiparát, mellyel ellátta az egész országot.

Spanyolországban ekkor fejlődik ki a két nagyváros, az uralkodói döntéssel létrehozott Madrid, a birodalmi központ, az ország igazgatásának centruma, és Barcelona, a polgárváros, amely inkább egy mediterrán városállamhoz hasonlatos, dinamikusan fejlődő ipari, kereskedelmi gócpont. A katalán öntudat alapja tehát nemcsak a múlt dicsősége és a középkorban erős aragón–katalán királyság, hanem a modern korban elért gazdasági fellendülés is. Pierre Vilar francia történész nagyon találó jellemzést ad Spanyolországban a 19–20. századra kialakult állapotokról. Azt mondja, hogy két kép körvonalazódott: a kasztíliai a katalánban csak azt látja, hogy az rideg, pénzhajhász, hibádzik belőle minden nemesi nagylelkűség, míg a katalánok a kasztíliaiakban csak az arroganciát és a lustaságot látják. Emiatt alakult aztán ki egy kettős komplexus, a katalánok politikai kisebbségi érzése és a kasztíliaiak gazdasági kisebbségi komplexusa, ami kölcsönös bizalmatlansághoz vezet. A 19. századi gazdaságtörténész megállapítása véleményem szerint jól jellemzi a Spanyolországban mára kialakult állapotok gyökerét.

Katalónia tehát mindig jelen volt, csak jobbra nem látszott a politikai térképen. Az autonómiák országának megalakulása óta (1978)

Kelet-Európában irigylésre méltóan széles autonóm jogköreit jó politikával, apró lépésekben képes volt még bővíteni is. A 2006-os autonómiasztatútumban követelt változtatások nagy része szimbolikus jellegű: a katalán legyen a tartomány hivatalos nyelve, nem csak úgynevezett saját nyelve, s Katalónia legyen nemzet, ne pedig nemzetiség, mint azt az 1978-as statútum rögzítette. Ezek a szimbólumértékű változtatási követelések, melyek a katalán nemzetet a spanyollal egy szintre emelnék, a katalán politikai kisebbségi komplexus jeleként értelmezhetők. Ezt valójában csak olyan kis (lélekszám tekintetében) nemzetek tagjai képesek megérteni, akiknek mindig el kell magyarázniuk, hogy kik is ők valójában, milyen nyelven beszélnek, mennyiben különböznek az őket körülvevő többi néptől. Hogy mi mutatja a spanyol fél kisebbségi komplexusát? Nyilvánvalóan az a tény, hogy a spanyol kormány nem hajlandó tárgyalni a katalánokkal a referendum ügyében. Bár állítása szerint sokkal többen vannak, akik a status quót támogatják, s a katalán nacionalisták által csapott nagy felhajtás csupán nagy hűhó a semmiért, nem hajlandók engedélyezni, hogy a 7,2 milliós lakosságú Katalónia békés népszavazással, szabályos feltételek mellett válaszolhassa meg a kérdést, akar-e függetlenedni.

Szolcsányi Ákos
Mindenki akar valamit

A jelenlegi katalán helyzet mindenekelőtt talán izgalmasnak mondható: egy szurkolói szemellenzőségtől és az érintetlenség közönyétől nagyjából egyenlő távolságra lévő érzelmi állapotból látni egy dollárarverést (<http://www.lottoxt.com/hu/archive/dollararveres.html>). Lépésről lépésre észlelni, hogyan szorulnak háttérbe a szerteágazó és bonyolult összefüggések (EU-tagság, Katalónia nem-katalánjai, illetve a Katalónián kívüli katalánok helyzete, nemzet és állam, etnikum és nemzet, unió, állam és tartomány közös és sajátos kiterjedései), hogy cserébe a jog vs. igazság természetlen és hamis dichotómiáján rágódjon, akinek kedve van hozzá. Ezzel szoros összefüggésben: hogyan lesz másodlagos egy bármilyen, de szükségszerűen súlyos kompromisszumok árán létrejövő megoldás víziója a résztvevők részigazságai iránti hűséghez mint erkölcsi minimumhoz képest. Harmadszor: hogyan alakul ki az áldatlan érdekközösség a két tábor legvadabb szélsőségei között, akik a józan észszel fenntarthatatlan status quónak köszönhetik a saját jelentőségüket,

így hálásan erodálják tovább a két tábor között fennálló maradék bizalmat is. Negyedszer: az eseményeket érteni igyekvők számára a moralitás megkerülhetetlen képzetkörében hogyan tolódik el a hangsúly jóról és rosszról jókra és rosszakra, akiknek aztán egy kívánatos végeredmény tükrében lesznek technikailag előnyösnek vagy károsnak értékelhető lépéseik, amelyek az állást befolyásolhatják, de a leosztást nem. Így a küszöbön állás helyzete is felszámolódik, marad a falvédős közhely, miszerint mindenki akar valamit – innen pedig már nem a reflexió emészti önértéssé a tényeket, hanem a nyers akarat termeli ki a kezére álló retorikát.

Voltaképp elég nagy tévedés lenne azt hinni, hogy a fentieket átlátni engedő, szemlélődő középút létezik. Az elmúlt évek nyomasztó erővel ürítették-ürítik ki a megértés csatornáit Közép-Kelet-Európában (is), kit-kit a maga pólusa felé szippantva. A szurkolói olmeleg egyszerű vitalitása rémisztő fölényben van a hideg, állandó válságát elbíró szuverenitással szemben, amibe egy komolyan gondolt „mit tudom én” szorítja az embert. Noha mit tudjuk mi? Mennyire egyszerűen állnak kézre a lenyomozhatatlan többes számok, „a katalánok ...-t akarják”, „a spanyolok ...-t teszik” stb. Holott a közelmúlt lényegesebb választásaiban szinte hajszálpontosan középen hasadnak a politikai entitások, akár az Egyesült Királyság, akár az Egyesült Államok politikai döntéseit nézzük – ami legalábbis óvatosságra intene, ha egy-egy közösségről akár szándékain, akár cselekvésein keresztül beszélünk (alkatukról, jövőjükről már *nem* is beszélve).

Személyes élményem egy itthonról már ismert sopánkodásfajta eltérő fénytörésben. Ez a sopánkodás egymást kevésbé ismerő emberek közötti kommunikációs panel: mielőtt elmondanánk egymásnak, (narancssárgára) fehérre vagy (vörösre) gránátvörös-kékre van-e a szívünk festve, hangsúlyozzuk, hogy milyen rossznak tartjuk, hogy a politika családi kapcsolatokat, barátságokat ver szét. Amikor ezzel megvolnánk, akkor lehet tovább közeledni. Gyakoroltam is ezt a technikát, nincs mit szépíteni rajta – viszont csak most ősszel, a Barcelona–Budapest-távolság által nekibátorodva mertem belegondolni, mégis mennyit értek ezek a családi, baráti kapcsolatok az alkotóiknak, ha egy Puigdemont vagy egy Rajoy (maradjunk annyiban, hogy egyik sem egy Sztavrogin sármjával tör a rosszra 's míveli a jót) konkolyt tud vetni közéjük? Továbbá: mennyire törekeny minden helyzet (a vágyott, az unt és a rettegett is), ha ilyen szereplőket tart felszínen? (Józsefattilásabban: „tőletek félttem?”)

Záratként megemlíthetem azt is, hogy néhány évvel ezelőttig sokkal rövidebb listán tartottam számon, mi mindenre vágyhat az ember: szerelem, jólét, boldogság, esetleg bizonyos zéró összegű érvényesülések (olimpiai arany, év menedzsere díj stb.). Mint azóta folyamatosan kiderül, sokkal jobban függünk a szomszéd tehenétől, vallásától, etnikumától, szexualitásától, mint ahogy az egy másik, az ember nagykorúságát könnyelműen készpénznek vevő korban tűnt. Érdekes, hogy épp a szét-tartás eme újabb, váratlan frontja mutat rá, mennyire egymáson múlunk – de azt hiszem, minél előbb vesszük tudomásul, hogy a Másik nélkül se az egységes Spanyolország, se a független Katalónia nem megy, annál előbb szakíthatjuk meg az egyre drágább dollárlicitet is. Nem mintha lenne megoldás, de ha nem vigyázunk, nemsokára legértékesebb problémánk, a szabadság is odalehet.